

26

K24/11

pp 1-38

25.4.53

1
41

Inheritance from various types of persons

Nzimana ya 28

Mivango (ku tengisana e henhla ka ndzhaka)

610 Ha kanyingi miti ya tlhanyeka yi hangalaka hikokwalaho ka ku vangana ndzhaka. Le'swi nga vangaka sweswo a swi na tlhelo; swi nga huma ni mudyandzhaka hi ku rhandza leswaku munhu a va yena ntsena, kasi a nga vuli nchumu hi vamakwavu, hi leswaku a rhandza ku titekela hikwaswo a nga va nyiki nchumu, kasi na vona va fanela ku kuma swo va ringana hambi swi nga talanga; kumbe swi nga huma ni tindzisana, kumbe vamakwavu va tiyindlu le'titsongo, va vanga xuma va ko va huma ya vona miti.

611 Nkarhi wunwana tatana lo'ntsongo wa bana va munhu a nga vanga xuma hi vunwa, kumbe hi vutlhari bya ku lava ku tifumisa hi swilo swa mufi (makwavu). Swoleswo loko swi humelela va nga hlongolana laha mutini, sweswo hi kona ku hangalaka ka muti.

612 Vumbabva ni vukhamba swo tshama swi ri kona e vanhwini. Ku fa ka munhu hambi xi ri xilo le'xi vavisaka, munhu a nga humesa ku karhata kona a endlela leswaku kumbe a nga humelela ha swona. A ri karhi a swi vona ni ku swi twisisa leswaku leswi a swi endlaka a swi lulamanga a ala a swi endla, ku ri leswaku u pimile e mbilwini yakwe leswaku kumbe timhaka ti nga yima na yena, swi nwi sasekela. Kwalaho munhu wa kanya mbilu a endla mhaka le'yo biha leyi a nga yi tsundzuka.

613 Mafemana loko a lovile, u siyile vana va vafana ni vana va vanhwanyana. Masekele a a ri hosi ya vona laha mutini. A a ha ku teka nsati lo'ntsongo. Nsati lo'ntsongo a ganga loyi wa vurharhu e ku tlhandlamaneni ka vona. Loyi wa ndzisana loyi a tlhandlamaka yena Mafemana, a nga gangiwanga hikuva a a nga tivikani swinene e vutomini bya yena.

614 Kuma hikwaxo xa Mafemana xi tekiwa hi Masekele. Kambe a a

2

nga fuwanga le'swi nga ringanaka ku ko a nga teka wansati swona. Masekele a teka xuma lexi a xi ri kona a teka nsati hi xona, a engetela hi xa ku titirhela. Mudungazi ndzisana ya tata wa yena a vanga tihomunyana leti a ti ri kona a ku wa ti teka hikuva hosi ya yena tata wa Masekele u hlayisa, a ti nga ri ta yena. Vavasati va kaneta hikuva a va tiva timhaka hikiwato, na swona a ku ri ni vanhu lava a va tshamile na vona, a va swi tiva leswaku tihomu i ta Mafemana, loko a ri Mudungazi wo vanga ntsena.

615 Mudungazi swi nwi vava swinene leswaku u fanela ku ti kuma tihomu leti. A yisa timhaka e ndhuneni ya hosi. Loko va yile kona ku ya tenga, va ri ni timbhoni ta vona, ti fika ti vulavuriwa. Yena Mudungazi a ku: Tihomu a ti nga ri ta Makwerhu a ti ri ta mina. Tihomu leti ti xaviwile hi mali ya mina ndzi nga yi rhumela naloyi wa makwerhu loko ndzi ri e doropeni, kutani a xava homu. Homu leyi yi nga veleka kutani ti ko ti va ntlhanu na yinwe.

616 Vavasati loko va vutisiwa va komba leswaku i malembe tihomu leti ti xaviwile. Mafemana u te loko a vuya hi le ku tirheni e doropeni a fika a xava thokazi hi ntlhanu wa tipondo na pondo yinwe. Homu leyi yi bindzurile, ti kondza ti va ntlhanu na yinwe. "Xana tihomu leti a ti risiwa hi mani?" Ku vutisa Hovu. A ti risiwa hi Mafemana. Xana nwina mi nga aka na vona mi swi tivile e xikarhi ka malembe lawa leswaku tihomu i ta Mudungazi, kumbe mi la nga swi twa va vangana tona xana? Vavanuna va muganga w wolowo vo tiva leswaku tihomu a ti ri ta Mafemana, Mudungazi a va helanga hi ku swi twa leswaku u ni nchumu kwalaha tshangeni.

617 Wa swi twa wena Mudungazi leswi vanhu lava hikiwavo va swi vulaka e henhla ka tihomu leti u nge i ta wena. Makweni u lo na vuya hi le xilungwini xava homu hi ntlhanu wa tipondo na pondo yinwe, masuku homu yi nga a davula ti kondza ti fika ka ntlhanu

na yinwe. Vavasati u va twile leswi va nga vula swona; na vona vanhu lava mi nga akelana na vona wa swi twa leswi va swi vulaka leswaku a va tivi u ri na homu, va tiva ntsena tihomu ti ri ta Mafemana, kasi wena hi kona namuntlha swi twalaka leswaku tihomu a ti ri ta wena loko kutani nwini wa tona a file, kasi loko a ha manya wena a wu ri hava homu. Hi byele mbhoni ya wena le'yi nga ku vona loko u nyika mali le'yi nga xava homu leyi e ka makwenu.

618 Mudungazi a vula munhu wa ka Zulu loyi a nga yena mbhoni ya yena. Vavanuna va vutisa loko a nga nwi vitana leswaku va ta vona nandzu lowu. Kutani Mudungazi a komba leswaku a nga ku tivi e kaya ka yena, a vo tirha swinwe nkarhi lowu a nga rhumela ha wona mali leyi.

619 Hina hi vona byi ri vunwa swilo le'swi vuriwaka hi Mudungazi; mukhuva wa yena a a lava ku yiva swilo swa makwaru leswi a feke. Munhu wo fana na yena wo tsakela rifu ra makwavu u bihile. Timhaka ti ngo voniwa hi vakulukumba.

620 Mudungazi i khamba, ku vula hosi, na swona u bihile ngopfu. Rifu ra makwavu e ka yena i ku ganya, ni loko va nga ku hi yena a nga dlaya makwavu a ta sala a teka xuma swi nga fika swi twala hakunene. A nga na mbhoni e timhakeni leti. Vanhu hikhwavo va swi tiva leswaku tihomu leti i ta Mafemana: Swi tiviwa swinene ndlela ya tona loko ti ta ta laha mutini. Huvo yi ku vona nandzu wa vukhamba wena Mudungazi. Tihomu hikhwato i ta Masekele a nga yena nwana lo'nkulu wa Mafemana. Wena huvo yi ku lava tinyimpfu tirharhu ni mbuti.

621 Mudungazi a humesa tinyimpfu tirharhu ni mbuti a ti nyika Huvo timhaka ti helela kwalaho. Loko a fika e kaya va tsandzana ni nwana, yena a suka xikanwe laha mutini wa Mafemana, a ya aka

wa yena kunwana, kule ni muti wa makwavu. Muti wu hahlukisa xisweswo.

4

622 Mahlekete a a siyile tihomu le'ti hlayeke. Hunisi nwana wa yena hi yena loyi a a langutele leswaku tihomu leti ta hosi ya yena u lovorile hi tona, a nga ka a nga karhatiwi hi nwana. Kwalaho Hunisi leswi a a nga rhandzi ku karhata, a timiyelela, timhaka ti herisa xisweswo.

623 Makaringe a a ri ni vasati varharhu. Nsati lo'nkulu, a nga yena mana wa mudyandzhaka, a a lo saleriwa hi nwana wunwe wa mativula. Nwana loyi a a nga tshamisi kona laha kaya; kambe a swi tiviwa leswaku loko tata wa vona a lova hi yena a nga ta va nwini wa muti. Yindlu le'yi tlhandlamaka a yi ri ni vavanuna varharhu, hosi ya vona a a ri yena loyi a a tshamisa ni tata wa yena laha kaya. Timhaka hikwato ta muti a ti voniwa hi yena, vito ra yena i Tlhokisa.

624 Tata wa vona loko a vabya a lerisela leswaku nwana wa yena Xikwembu u fanele ku vuya. Swi tekile nkarhi e ka Xikwembu ku kuma ndlela ya ku vuya laha kaya, hikuva mulungu wa yena a nga pfumeri ku nwi ntshunxa. Mukhalabye a rhuma vanhu leswaku mulungu a nwi ntshunxa; kunene va ya twanana, a nwi ntshunxa a ta e kaya. Ku fika ka yena laha kaya vuvabyi a vyi tile hi matimba. Kutani mukhalabye a lova ku nga si lulamisiwa nohumu. Masuku a lahliwa vana va yena va ri kona hikwavo.

625 Loko ku hetiwile timhaka ta nkosi, ku kombiwa leswaku nwini wa muti Xikwembu hi yoloyi, u fanele ku ya e mahlweni ni timhaka ta muti wa tata wa yena hi laha swi tiviwaka ha kona. Na swona swi lo endliwa hi ku hlwerisiwa hi mulungu, timhaka hikwato a ti ta va ti lulamisiwile ni ku vulavuriwa hi tata wa vona hi nomo wa yena, kambe leswi yena a nga kumiwa hi x rifu a nga si vula nohumu, hina vamakwavu hi vula leswi. Xikwembu hi yena nwini wa muti, hikwenu mi nwi tiva leswaku hi yena sweswi a seleke e

5

matshanweni ya mukhalabye tata wa nwina, milandzu hikwayo yi ta va henhla ka yena ku sungula siku leri ra namuntlha. Hikwenu va muti mi yingisa leswi a nga ta mi byela swona. Timhaka ta nhundzu ni xuma hikwaxo xa muti hi ta ta lulamisa hi viki le'ri taka.

626 Ndzhaku ka masikwanyana Xikwembu a khomiwa hi vuvabyi; bye ta byi lo honoka mahlo. Nkarhi lowu a wu pimiwile wa ku lulamisa timhaka ha wona a va ri e xikarhi ka vuvabyi, va ongola byona. Vuvabyi byi tsandza ndzhaku ka masikwanyana, a lahliwa ni tata wa yena.

627 Vanhu va ta e ku hlamaleni. Loko swi herile vakulukumba va hlengeletana kambe ku lulamisa timhaka. Nkulukumba Bihani a vulavula a ku: Ha ha ku hlengeletana kwala hi komba va yindlu ya Makaringe munhu loyi a fanelaka ku sala e matshanweni ya yena, yena Xikwembu. A hi lulamisile leswaku hi ta lulamisa swa ndzhaka, kasi vuvabyi byi ta sivela, byi va byi nga ha hi siyeri nchumu loko ku nga ri tingana ntsena. Sweswi-ke ma swi tiva hikwenu leswaku Xikwembu a a lo sala a ri swakwe e ka mana wa yena. Sweswi a fambeke a ka ha ri na yindlu kona, yi wele makumu. Namuntlha hikwerhu hi langutile e ka yindlu le' yi tihandlamaka yi nga ya mana wa Tlhekisa. Masuku Tlhekisa hi yena loyi hi languteke ka yena sweswi timhaka ti yimeke hi ndlela leyi.

628 Tlhekisa i wanuna, hi yena loyi a a hanya ni mukhalabye, na swona u fuwile. Yena u tekisiwile hi tata wa vona, ni ndzisana ya yena tata wa vona u file a nwi tekisile. Sweswi ku sele Mativa. Yena u fanele ku nyikiwa ntsengo kwala tihonwini leti ta mukhalabye a teka nsati. Le'ti salaka u to swi vona wena Tlhekisa, hikuva a wu swi twa leswi mukhalabye a a vulavurisa swona loko a ha hanya, henhla ka vana va Yena. Unwana ni unwana x ni va yindlu le'yitsongo yo hetelela u fanele ku kuma swintsanana swa thyaka ra tata wa nwina.

6

629 Rifu leri ri pfuxile timhaka to tala laha mutini. Vunyingi bya vanhu va vula leswaku wa lo dlaya la'va yindlu ya mana wa Tlhekisa leswaku Tlhekisa a ta sala a ri yena mudyandzhaka. Kambe vavanuna va ala ku huma mungoma va ku: A hi rhandzi ku hangalasa muti wa nuna loyi Makaringe. Loko hi tiyisa rivengo e xikarhi ka vana va yena muti wu ta hangalaka, ku sala marhumbi ntsena. A hi nga humi mungoma. Hi vekile Tlhekisa hi ku tiva ku tlhandlamana ka vana va Makaringe. Loko mhaka leyi yi endliwile hi vanhu Xikwembu xi ta avanyisa. Hina hi lava ntsena leswaku muti wu tama wq ha ri kona, wu hanya. Timhaka ti herisa xisweswo.

NDZIMANA YA 29

Ndzhaka ya nghwendza.

Xindzimananya xa 1

630 Nghwendza loko yi fa yi ri ni xuma lexi kumbe xi ringanaka ku teka wansati, xuma lexi a xi fanelanga ku dyiwela nonweni, xi fanela ku lovola wansati leswaku mufi loyi a pfuxeriwa vito. Loko na swona xuma lexi xi nga ringana ku teka vavasati hambu va ri vambirhi swi nga ha endliwa, va tekiwa va nwi velekelaka vana loko xi sala vana lava va ta kurisiwa hi xona xuma lexi.

631 Wansati loyi kumbe vavasati lava, va fanela ku tekiwa hi loyi a seleke makwavu, hambu i hosi ya yena kumbe ndzisana ya yena a swi na mhaka, mhaka yikulu i ku tirhisa xuma lexi a nga xi siya; na swona xi fanele ku tirhisiwa hi makwavu loyi va velekiwaka swinwe hi manana wunwe loko a nga ri kona, hi kona ku tluleriwaka ka tinwana tindlu ku kuma loyi a nga yena loyi a nga velekelaka makwavu vana.

632 Loko xuma lexi a xi siyeke xi nga ringani ku teka wansati, vito ra nuna loyi ri ta lova, a ri koti ku pfuxiwa. Kambe loko xi ri e mavokweni ya vanhu vanene, la'va twisisaka, va ta xi

2/10.

engetela ku tatisa entsengo, kutani makwavu a teka nsati ha xona. Yoloye wa ha ri wa ka yena hambi xuma lexi xi nga ha nwi pfluxeri vito xi tirhile ku vuyisa wansati laha ndyangu, ku ri ni ku xi dyela e nonweni, ku nga ku lovisa. Xuma loko xi velekele vanhu xi tirhile ntirho le'wukulu ngopfu.

633 Xuma lexi loko kumbe xi nga tekiwa hi wu nwana wa le tlhelo, wa xi lombela. A nga xi tlherisa xi ta tirha ntirho wa xona, kumbe a nga ha humesa nhwanyana a ta ta veleka tindhloko laha mutini.

634 Ku tirhisa xuma lexi minwana mitirho kumbe ku xi dyela e nonweni swa chavisa ngopfu, hikuva swi nga ku loko swi endlisiwile xisweswo, ku ta humelela makhombo, kutani va ku loko va ya swi lava e ka la'va nge va swi tiva, ti nga tindhloko, va ya vula leswaku mani wa holova hikuva xuma xa yena xi lo dyeriwa e nonweni kasi a xi fanele ku va xi vuyisile munhu kumbe vanhu laha mutini. Kwalaho loko xi dyiwile swi ta karhata, hikuva a va nga ha xi kumi kasi loko va swi endla swa ha lulamile swi ta va swi ri swinene.

Xindzinyanyana xa 2

Le'swi siyiweke hi nghwendza le'yi vuteke.

635 Munhu loko a fa a vutile kambe a nga si hlomisa, nhwana wa yena a nga sala a tekiwa hi hosi ya yena kumbe ndzisana ya yena hi laha swi nga voniwaka ha kona. Xuma loko xi nga ringana ku lovola ni ku tlhela xi sala xi nga pfuna ku undla vana va loyi wansati.

636 Swa humelela leswaku loko munhu a feriwile hi jaha ra yena a nga ha swi rhandzi ku ya kandza lahaya mutini wa kona hi ku ka a nga ha rhandzi munhu wa ndyangu wolowo. Kumbe a yengana ni jaha rinwana, swi nga endleka leswaku vukati byi fa, xuma xi tlhela.

K24/11

NDZIMANA YA 30

Ndzhaka ya munhu loyi a tekeke nsati wunwe.

Xindzimanyana xa 1.

Kumbe vana ku ri hava kumbe va ha ri vantsanana.

8 637 Wanuna loyi a tekeke nsati wunwe loko a lova a ri ni vana la' vatsongo kumbe a nga si va na vona, a nga nyikiwa unwana wa vavanuna va laha mutini, kumbe a komberiwa ku ganga wunwana loyi a nwi rhandzaka e xikarhi ka vamakwavu va nuna wa yena loyi a loveke. Kwalaho u ta ganga loyi a nwi rhandzaka. (Nsati wa ndzhaka va teka a ha hanyelwa).

638 Loko Mucezi a ha hanya, ku lovile nwana wa ndzisana ya yena. Loko a langutile e xikarhi ka vana va yena u kumile leswaku a nga endla leswaku nwana wa yena Veliso, hikuva wa twisisa ku hanya ka vanhu, a nga swi kota ku sala a hlayisa nsati wa nwana wa makwavu. Kunene a komba vamakwavu leswaku yena a a vona leswaku Veliso a nga va yena loyi a nga swi kotaka ku sala a hlayisa nsati loyi a siyiweke. Va twanana, masuku va nwi nyika yena leswaku a sala a pfuxela kumbe ku velekelo makwavu vana. Veliso kunene a teka muferiwa yoloye a nwi hlayisa, ni ku nwi velelisa vana va makwavu.

639 Kasi loko ku lovile yena mukhalabye Mucezi, nsati wa yena lo' ntsongo a nga nyikiwanga unwana wa vamakwavu, u lo komberiwa ku ganga unwana wa vamakwavu wa yena, kutani yena nwini loyi wansati a ganga Muxothi hi ku rhandza ka mbilu ya yena.

640 Makwavu wa mufi loyi a nga ta gangiwa hi nsati loyi hi yena loyi a nga ta hlayisa ni ku kurisa vana lava va makwavu. Hambi loko a ri ni vana kumbe a nga ri na vona, kumbe lava a nga ta veleka na yena va ha ri ki vana va makwavu va ta hlayisiwa ni ku kurisiwa hi yena. Laha swi nga endlekiki leswaku va ku vavasati

K24/11

va ganga hi loko wanuna a ri wunwe. Wansati hambi wa nwi twisisa kumbe a nga nwi twisisi u ta fanela ku ya e ka yena leswaku vana va kumeka hikuva xuma xa vanhu a xi fanelanga ku levisiwa.

641 Na swona sweswo swi endliwa ntseha ka wansati loyi a ha ri ki ntsanana, a ha lava vavanuna; kambe loko a ri loyi a nga nkulu, a ri ni vana la'va nga vakulu, a nga ha titshamela hi ku rhandza ka yena hikuva loko xi ri xuma xa vanhu u ta va a xi tirherile hi ku veleka vona vana lava a lavaka ku titshamela na vona a nga ha vileri hi wanuna. Nwana wa yena wa mativula kumbe mativula-ku-sala hi yena a nga hosi ya muti wa tata wa yena loyi a feke khale, a nga nwi vonangiki ni hi mahlo. Hambi loko a lo velekiwa hi nuna loyi a nga sala a nwi teka kumbe loyi a nga lova a siyile loyi wansati a ho va ni khuri, swi hlayiwa kwale ka mufi hikwaswo.

642 Mudyandzhaka loko a thuka a lova, kambe a ri ni ntsego lo'wu heleleke, ku tekiwa ha wona wansati loyi a nga ta sala a nwi velekelo vana; kasi loko xo va xumanyana ntseha xi to engeteriwa leswaku xi pfuna endzisana ya yena eku kuma wansati. Yoloye a nga ha ri wa mufi kambe wa nwini wa yena loyi wa ndzisana.

Xindzimanyana xa 2.

Vudyandzhaka byi ya hi ku velekiwa.

643 Nwana wa xisati a nga ka a nga vi mudyandzhaka loko a ri ni tindzisana ta xinuna (vamakwavu va vavanuna). Wansati i huku le'yi khomeriwaka n'eni. Nwana wa xisati wa tekiwa a ya ka minwana mindyangu. Sweswo swa nwi sivele ku va mudyandzhaka hikuva a nga rhwala ndzhaka a ya na yona e ka nuna wa yena. Kwalaho u ta va a sukile a dlele muti.

644 Ndzhaka yi tekiwa hi nwana lo'nkulu wa xinuna hambi a ta hi le ndzhaku ka vavasati. Wansati loko a ri wo rhanga ku velekiwa laha ndyangu wo tiva leswaku loko o nge i wanuna ndzhaka a yi ri ya yena; kambe leswi a nga "huku yo khomela n'eni" a nga na nchumu kona.

645 Mahlahle a a ri nwana lo'nkulu wa Mahlekete, kambe a a ri nwana wa xisati, hikokwalaho ndzhaka yi tekiwile hi Hunisi hikuva hambi leswi a a ri ndzisana a a ri wanuna.

Xindzimanyana xa 3.

Nwana wa tihomu.

646 Loko mufi a ri ni nsati wunwe, nwana wo rhanga loyi a nwi velekelaka yena i nwana-wa-yindlu, hi yena mudyandzhaka wa xiviri.

10 647 Na swona nwana wa tihomu loyi wansati wa munhu a nwi nyikiwaka hi wanuna loyi va ngo hlangana ntsena a nga ri yena mulovori, i nwana wa mulovori. Loko mulovori a nga nwini wa nsati a file, vana la'va ha velekiwaka i vana hi tihomu; Na swona hambi nuna a ha hanya loko a ri loyi a tivaka leswaku ingonwa, a nga veleki, wa swi kota ku pfumelela unwana wanuna leswaku a hanya ni nsati wa yena leswaku a nwi kumisa swihlangi. Nwana i tihomu. Loko tihomu ti nga humanga ku ya lovola nyini (nwa-muni) xwana wa kona i klonga.

648 Nwana wa tihomu, a nga loyi a velekiwaka hi vanwana vavanuna, loko a ri yena wa mativula (a nga wo rhanga) kutani e ndzhaku ka yena ku ta vanwana, hosi ya la'va taka hi le ndzhaku, va ri va le ndlwini, hi yena loyi a nga vaka mudyandzhaka.

649 Kambe leswi vana lava va nga vana va nsati wunwe, va nga anwa vele rinwe, swi nga endleka leswaku na yena loyi wo velekiwa hi

nuna unwana a nyikiwa ku va mudyandzhaka loko swi nga kumeka swi fanela; hi ku vona leswaku vutomi bya yena byi nga aka muti wa mufi ku tlula lava vanwana.

650 Vanwana va nga vula leswaku leswi hi swi tivaka leswaku a hi nwana wa hina swi nga ka swi nga endleki leswaku a va yena loyi a hi dyelaka ndzhaka, kasi va hina va kona la'va velekiwaka na yena. Valavo va rivala leswaku sweswo swi tlhanya muti. Va nga tiyisa sweswo loyi va vona a ri munhu loyi a nga nyawuriki.

651 Kumbisa nwana wa yena loyi wa mativula a a velekiwile hi unwana wanuna; kambe a swi kalanga swi va ni timhaka hi tlhelo ra ndzhaka, hikuva Kumbisa a a ri yena mulovori wa loyi wansati, vana va kona i vana va yena.

652 Malangeni na yena nsati wa yena a kuma nwana wa mativula yena a ri e xilungwini. Loko swi kambwa vandyangu va hatlisa ku vulavula ni ku komba nwana wa vona leswaku a ku fanelanga ku va ni timhaka to karhata vanhu hi ku vulavula, vona va nkhenxa xihlangi. Hikuva loko a va lo langutela ku vuya ka nwana wa vona xihlangi a xi nga ta va xi ri kona. Xihlangi lexi hi yena mudyandzhaka wa yindlu ya Malangeni.

Xindzimanyana xa 4.

Nwana-wa-xirhundzu.

653 Nwana loyi a nga va wa mativula e ka mana wa yena, kambe wa tsandzeka ku va mudyandzhaka. Hi leswaku nwana loyi u velekiwile hi unwana wanuna loyi wansati a nga si tekiwa ka lebyi vukati. Loko mana-wa-muni a leboriwa hi nuna loyi, a tekiwa, u lo hloma na xona xihlangi lexi. U lo ta a khatele e xirhundzwini. Nwana loyi a nga langutiwi leswaku a nga teka muti wa mukhalabye loko a lova, a nga ngheni e mhakeni ya ku va mudyandzhaka. Kwalaho ku ta dya la'va nga ta veleka hi nwin¹ loko nsati loyi a ri kwala mutini.

K24/11

654 Ku ni ku hambana e ka vana lava va tihomu. Loko wansati a lo tondola, kambe a ri mulovoriwa wa kwala nuneni wa yena, nwana loyi i wa tihomu, hikuva a hi wa nuna wa yena. Kasi loko mana-wa-muni a lovoriwa a na a ri ni nwana loyi, yena i nwana-wa-xirhundzu, mana wa yena u lo ta a rhwele.

655 Nwana wa mativula loko a landzuriwa ku va mudyandzhaka ku va ni mhaka le'yi nwi sivelaka. Loko swi ri tano vudyandzhaka byi tekiwa hi loyi a nwi tlhandlamaka e ku velekiweni. Loko ku ri leswaku ku landzuriwile yindlu hikwayo hikokwalaho ka swiendlo swinwana le'swo ka swi nga lulamanga, vudyandzhaka kwalaho byi tlulela e ka yindlu ya vumbirhi.

656 Mavuse loko a teka nsati wa yena u nwi tekile a na a ri ni xihlangi xa mufana. Loko nsati loyi a ta laha mutini u tile ni nwana loyi. Nwana loyi i nwana-wa-xirhundzu, a nga ngeni e ndzhakeni ya Mavuse. Nsati loyi loko a fikile laha mutini u velekiwa vafana vumbirhi, masuku loyi wa hosi e ka la'vo velekiwa hi yena nwini Mabuse ni nsati loyi hi yena a nga ta va mudyandzhaka ya muti lowu wa ka Mabuse.

657 Pfuveni wa ka Nkuna a a tekile vavasati varharhu. Nsati lo'wo rhanga u tile ni nwana wa vanwana vavanuna; kambe loko a fikile laha ka pfuveni a nga ha kumanga wunwana nwana, u lo tshamisisa xisweswo. Masuku yindlu loyi yi nga ka yi nga dyi ndzhaka hikuva nwana wa yona i nwana-wa-xirhundzu. Loko o nge u fikile a veleka vanwana vana na pfuveni loyi, hosi ya vana lava a a ta fanela ku va yena mudyandzhaka kambe leswi a nga lo va ni yoloye ntsena, a nga ri ki na nchumu laha a nga lovoriwa kona, vudyandzhaka byi hundzele e ka yindlu le'yi tlhandlamaka.

658 E ka yindlu le'yi tlhandlamaka ku ni vafana la'va nga vaka varharhu, kutani hosi ya vona hi yena loyi a nga ta va mudyandzhaka wa muti wa pfuveni.

659 Xitsemi a a lovorile wansati, kambe u te a nga si hloma a tshuka a tondorile, kutani a kuma khuri, a va a kuma xihlangi xa mufana. Loyi a nga tondola na yena u rihisiwile, kutani va ya vika e ka Xitsemi leswaku nsati wa vona u tondorile. Va humesa ni xuma lexi mutondoli (munhu loyi a nga tondola, xitondolo) a nga riha ha xona. Va hala ka Xitsemi v hensa. Va ku ku dyoha vona vanhu, i nsati wa hina loko a ha hi rhandza ha teka. Hiloke kunene a hlomisiwa, a ya kandza vukati.

660 Loko a fikile laha vukatini a tlhandlameta hi nhwanyana, ndzhaku ku ta varisanyana varharhu ni vanhwanyana vambirhi. A nga ha tekanga wunwana wansati ku fikele loko a fa.

661 Loko a file, vakulukumba va hlengeletana ku lunghisa swa muti, ni ku veka mudyandzhaka. Loyi nwana-wa-xirhundzu a va nwi hlayisanga, va langutile ntsena leswaku leswi vana la'va nga va yena va xiviri va nga rhangeriwa hi wansati, kambe leswi wansati a nga dyiki ndzhaka, loyi a nga yena mudyandzhaka hi yena loyi wandzisanyana loyi a tlhandlamaka nhwanyana loyi a nga fika a kumiwa laha ka Xitsemi, kutani kunene ku vekiwa yena, a va hosi ya muti ni mudyandzhaka wa muti wa tata wa vona.

662 Hanyana (nwana-wa-xirhundzu) loko va nwi hlamuserile hi laha swi fambaka ha kona, ni laha swi endliwaka ha kona, a twisisa, a swi tshika swi helela kwalaho hikuva a a nga lavi ku endla dzolonga hi mhaka leyi a yi tivaka leswaku i nnawu wa tiko. Muti wu ya e mahlweni hi ku rhula, na yena Hanyana a tiveka e hansi ka makwavu loyi a nga nyikiwa vukulukumba laha mutini hi nnawu.

663 Hanyana i nhlunga, hikuva mutondoli a a nga lovolanga; kasi sweswi hi tihomu le'ti nga lovola mana wa yena, i nwana-hi-tihomu hambu leswi a nga nwana-wa-xirhundzu. A nga ha ri nhlunga. Tihomu ti nwi kutsurile e vunhlongeni, ti nwi enghenisa e vunwaneni.

Xindzimanyana xa 5.

Mudyandzhaka loko a file a siya swihlangi.

664 Loko mudyandzhaka a file a siya swihlangi leswi na swona swi nga langutela ku dya ndzhaka ya yena, loyi a nga hosi e ka swihlangi leswi hi yena a nga ta va mudyandzhaka.

Xindzimanyana xa 6.

Mudyandzhaka loko a siya vana kambe va ri vana
va xisati hikwavo ku ri hava wanuna.

665 Munhu loko a fa a ri ni vana va xisati ntsena vito ra yena ri ta va ri mbombomele, ri lovile; kambe loko a ri ni varikwavu la'va nga ni kutwisisa va nga nwi pfluxela vito hi xuma xa vana va yena.

666 Vanhwanyana lava va swi tiya leswaku xuma xa vona xi fanela ku vuyisa loyi a nga wa tihomu ta xona. Kwalaho unwana ni unwana u ni matimba ya ku sindzisa leswaku xuma xa yena xi nwi vuyisela wa yindlu ya yena. E tindlwini leti ku nga enghena va makwavu va tata wa yena kumbe vana va vona, va ri karhi va velekelala mukhalabye loyi a nga lova vana. Loko ku ta humelela nwana wa wandzisanyana kona, kumbe vana, hosi ya vona hi yena a nga ta va mudyandzhaka ya muti wa mufi tata wa vona.

14

667 Xuma xi pfluxela tata wa vana lava vito loko mana wa vona a nga ha khomi swihlangi, kasi loko a ha khoma swihlangi, makwavu wa nuna loyi a nga ta nwi ganga hi yena loyi a nga ta velekelala makwavu, a nwi pfluxela vito. Loko o na enghena na yena e ndlwini ku kateka ku va kona a teka khuri ra mufana, mudyandzhaka u ta va a kumekile e ka mufi. Hi yena a nga ta dya ndzhaka.

668 Na swona loko wansati a nga ha veleki, kasi xuma xa nwani xi kona xi nga ha teka wansati loyi a nga ta veleka vana ni

14.

makwavu wa mufi leswaku a nwi pfluxela vito. Loko swi katekisa ku hatla ku kumeka nwana wa xinuna, u ta va a kumekile mudyandzhaka. Ku kombiwile leswaku loko xi sala xa ha tele xuma xi nga lovola nsati wa vumbirhi; kasi loko ku sala xantsanana xi nga hlayisiwa xi ta hlayisa vana lava.

669 Ku hlawuriwa ka wanuna loyi a nga ta pfluxela makwavu vito a hi mhaka le'yi langutiwaka hikuva ku hlawuriwa vona vini, va nga la'va vumbaka ndyangu lowu. Loko swi katekisa ku hatla ku kumeka xihlangi xa xinuna, swi ta va swi sasekile; kambe loko swi hlwela, hi leswaku ku kumeka va xisati, va hatla va swi vonela e matini, va ringeta ku hundzula mbeleko.

670 Loko wanuna a file hi vuvabyi vya ngati-le'yikulu (rifuva kumbe nhlokonho) hi kona swi lavekaka leswaku muvelekisi (munhu loyi a nga ta enghena laha ndlwini ya loyi wansati) a ya laviwa e ka la'va nga riki maxaka, hikuva mavabyi lawa a na swi koti ku tlulela munhu ntsena wa le kule, byi famba hi rixaka. Hi leswaku loko munhu a vabya hi nhlokonho, wa ka vona loko a nga nwi khumba va vula leswaku u ta kuma vuvabyi lebyi, byi ta nwi tlulela; kasi loko a ngo khumbiwa hi munhu ntsena wa le handle a byi nga nwi tluleri.

Xindzimanyana xa 7.

Matshamela ya ndzhaka ya wanuna wa nsati wunwe.

671 Ku aviwa ka ndzhaka ya wanuna loyi a siyaka nsati wunwe, swa ha fana ni ka loyi a faka a siya vavasati la'vanyingi.

NDZIMANA YA 31.

Mudyandzhaka lo'nkulu. (laha ku nga ni tshengwe).

672 Loko munhu a teka vasati tindlu ta vona ti ya hi ku landzelelana. Ku ni xuma (ndzhaka) xa yindlu yinwana ni yinwana, ni xuma le'xi nga xa yena nwini, le'xi hlayisaka muti. Leswi

yindlu yinwana ni yinwana yi nga ni mudyandzhaka wa yona, ku fanela ku va ni mudyandzhaka lo'nkulu, loyi a nga ta sala e matshanweni ya tata wa vona ku va hosi ya muti.

Xindzimanyana xa 1.

Ndzhawu ya mudyandzhaka lo'nkulu.

673 Mudyandzhaka-nkulu u kumiwa e ka yindlu le'yikulu, a nga nsati lo'nkulu wa nkulukumba wa muti. Yindlu le'yikulukumba loko yi kumiwile e ka yona mudyandzhaka hi yena mativula ya yindlu leyi. Kambe loko swi kumeka leswaku mativula e ka nsati loyi i munhu wa xisati, ku ta yiwa e ka loyi a nwi tlhandlamaka; loko ku kumeka leswaku na yena i wa xisati ku ta yiwa loyi a tlhandlamaka, sweswo-sweswo ku fikela loko a ri wa xinuna. Mudyandzhaka i nwana wa xinuna lo'nkulu e ndlwini le'yikulu.

Xindzimanyana xa 2.

Ndzhaka yi sala e ndlwini yoleyo

loko mudyandzhaka a fa a siya vana.

674 Mudyandzhaka loyi a lovaka tata wa yena a ha hanya, kambe a siya swihlangi swa varisanyana, hosi ya swihlangi leswi hi yena loyi a nga mudyandzhaka wa yindlu leyi.

675 Masungi loko a lova a a ri ni vana la'va hlayeke, varisanyana ni vanhwanyana. Mativla ya yena ya yindlu-nkulu a a ri wa xisati, hikokwalaho vudyandzhaka byi nga wela e ka loyi a tlhandlamaka loyi wa xisati, hikuva yena a a ri wanuna, na swona a a ri hosi ya la'va nwi tlhandlamaka.

676 Mueezi a a ri ni majaha la'ma hlayeke. Na yena hosi ya vona a a ri wanuna, na swona a ri yena mudyandzhaka, mudyandzhaka loyi a a ri ni vana va vafana vatlhandlamani la'vo rhanga. Hoxana a lova tata wa yena a ha hanya. Vana va yena va sala va ri e mavokweni ya tatana/wa yena, mukhalabye. Leswi mukhalabye a a

16 cont.

nga ha swi koti ku tirha hikuva a a kurile, u nyikile ku hlayisa swa muti e ka loyi wa ndzisana ya mufi, leswaku a hlayisela vana va mufi. Mukhalabye na yena a lova, kutani loyi a a hlayisela makwavu swilo swa muti hikuva va ha ri la'vatsongo, a nga swi kotanga ku fambisa timhaka hi laha ti fanelaka ku famba ha kona. Vana va mufi va hatlisa ku karhatana ni tata wa vona lo'ntsongo, masuku a va nyika swilo swa vona, kunene nwana lo'nkulu wa mudyandzhaka lo'nkulu a va yena loyi a nga sala a teka ndzhaka hikwayo loyi a yi fanele ku va yi tekiwa hi tata wa yena loko o nge wa ha hanya.

Xindzimanyana xa 3.

Mudyandzhaka loko a ha ri ntsanana.

677 Loko mudyandzhaka wa yindlu-nkulu a ha ri ntsanana (nwana) u khomeriwa nhundzu hi tata wa yena lo'ntsongo.

678 Vana va yindlu-nkulu loko va feriwile hi manana wa vona, va ta sala va ri va yindlu le'yikulu. Loko nuna loyi a tekile nhlantswa, hi yena loyi a nga ta sala a kurisa vana lava. Loko na swona a nga tekanga nhlantswa ya nsati-nkulu, ku ta langiwa unwana a sala a hlayisa vana lava.

679 Hakanyingi ku langa wunwana loyi a salaka a hlayisa vana a swi nkhenseki ngopfu, hi mhaka ya vukwele le'byi nga vangaka ni makhombo. Loko nuna loyi a ri kona swi endliwa hi yena nwini, yena u tlhelela laha a nga teka kona leswaku a ya teka wo sala a anwisa ni ku kurisa vana va makwavu loyi a nga lova.

680 Vana va mudyandzhaka wa Mucezi va sele va hlayisiwa hi nkata Mucezi loyi wa nhlantswa, a hlayisa vana va nwana wa makwavu. Na swona hi mfanelo nsati loyi u tekiwa hi makwavu leswaku va ta va swinwe laha vukatini loko a byi vona leswaku i vukati lebyi a nga tshamiseka. Nkata Mucezi loyi a a tiva mfanelo ya yena laha mutini.

17

Xindzimanyana xa 4.

Mudyandzhaka wa le tshengweni loyi a
tekiwaka e ka yinwana yindlu.

681 Loko ku ri hava mudyandzhaka e ka yindlu-nkulu, kambe ku ri
ni nwana wa mufana e ka yindlu ya nhlantswa, wandzisanyana yoloye
hambi a ha ri ntsanana hi yena a nga ta va mudyandzhaka.

682 Masungi hi yena a nga va mudyandzhaka wa yindlu ya ka
Sasekani, hikuva a a ri nwana wa nhlantswa, ku ri leswaku e ka
yindlu-nkulu a ku na mufana.

Xindzimanyana xa 5.

Yindlu-nkulu loko yi nga ri na vana.

683 Loko mudyandzhaka a ngallova kasi tata wa yena wa ha hanya,
na swona ku nga ri na wunwana mufana kwala ndlwini leyi,
vudyandzhaka byi hundzela e ka yindlu le'yi tlhandlamaka.

684 Yindlu-nkulu loko yi nga ri na nwana wa mufana, kasi na
yona le'ya vunhlantswa yi hava, ntsena a ri kona mufana e ka
yindlu yinwana le'yitsongo, yoloye wa swi kota ku va mudyandzhaka.

685 Sweswo swi endliwa loko wansati wa yindlu-nkulu a nga ha
khomi swihlangi; hikuva loko a ha khoma swihlangi a nga ha kuma
swihlangi ni vama kwavu va nuna wa yena loko nuna wa yena a nga
ha ri kona.

Xindzimanyana xa 6.

Ndzhaka ya nuna wa tshengwe
a yi tshamiwi hi wansati.

686 Varisanyana loko va ri kona laha mutini wa nuna loyi a nga
ni tshengwe a swi endleki lesweku ku nga va ni mudyandzhaka wa
xisati. Nwana wa xisati wa yindlu-nkulu wa swi tiva leswaku hi
yena loyi a a velekeriwile ku va mudyandzhaka, kambe swi nwi

Am.

hundza hikuva i wa xisati. Hambi a nga va nwana wa hosi a nga ka a nga swi koti ku sala a fuma e matshahweni ya tata wa yena.

18

Xindzimananyana xa 7.

Yindlu-nkulu ya nuna wa tshengwe yi nga hlambiwa hikokwalaho ka xidyoho le'xikulu.

687 Yindlu-nkulu ya tiviwa. Ku landselelana ka ku tekiwa na wona matshamele ya vavasati laha mutini swa tiviwa. Timhaka hikwato ti hlayisiwa hi vini va muti (vakulukumba la'va vumbaka muti lowu) hikuva nhundzu ya muti i ya vona. Swi kombiwile kunwana leswaku wansati a nga tekiwi hi nuna wa yena; wansati u tekiwa hi ndyangu. Ku tekana yona mindyangu. Hikokwalaho vakulukumba hikwavo va ndyangu va fanelaka ku hlayisa timhaka ta matshamele ya ndyangu hi ku xaxamela ka tona, hi laha ti fambaka ha kona. Ku hava swivulavula le'swi nga kotaka ku hundzuluxa matshamele (ndzhawu) ya yindlu-nkulu, loko wu nga ri nandzu lo'wukulu, lo'wu nga kotekiki ku tshikiwa ntsena. Tani hi leswi swi endlekaka leswaku mudyandzhaka a hlambiwa loko a kumiwa a ri ni xidyoho le'xikulu, na swona swa endleka leswaku loko vana va yindlu-nkulu va xinuna va nga kumiwa e xikarhi ka xidyoho le'xikulu, kumbe swi khumba ni mana wa vona, yindlu-nkulu ya hlambiwa (ya susiwa e ndzhawini ya yona).

688 Yindlu-nkulu yi fanele ku hlayisa mukhalabye. Manana ni vana va yena va fanele ku swi tiva leswaku timhaka ta muti hikwawo ti le ka vona. Loko va nga hanyi vutomi byinene tindlu le'tinwana na tona ti nga hanya ku hamboloka. Mukhalabye u fanele ku kuma swakudya hi nnawu wa kona, na swona swihlangi swa yena swi fanele ku nwi tirhela ni ku nwi yingisa hi mfanelo. Loko va nga fambi swinene va byeriwa, loko va yingisa hi swona. Kambe loko vakulukumba va muti vo na komba timhaka vana ni mana wa vona va nga tshiki ku endla le'swo ka swi nga tivikani, va byeriwa leswaku vundyandzhaka byi ta va huma (va ta hlambiwa).

689 Loko va nga ku loko va byeriwa va ala ku twa hi leswaku va ni mianakanyo le'yi hambukeke, swi ta vonaka, va hlambiwa.

690 Wansati loyi a tekiweke hi xuma a swi nga endleki ku sukela nuna wa yena a tifambela; kambe masiku-lawe swa humelela. Nnawu a wa ha swi koti ku tirha hikuva matiko ma tele hi vanhu va tinxa-nxaka.

19

691 Gawana a a tekile vasati vambirhi. Yindlu-nkulu a yi ri ni vavanuna varharhu, kasi le'yitsongo a yi ri na vambirhi. Nsati wa vumbirhi a nga hatlanga ku tekiwa hikuva a a teka hi xa-nyuku. Loko vana va yena va ha kula timhaka a ti famba swinene. Loko yena a yile e xilungwini, swilo hikwaswo a swi hlayisiwa swinene hi loyi wansati. Loko vana va kurile, Gawana a tekile nsati loyi wa vuvirhi timhaka ti sungula ku famba maleti-leti. Nuna loko a ri e xilungwini a a sala a hangalasa xuma ni vana la'va ka yena hikuva a va kurile. Loko nuna a ku wa vula a swi nga twiwi hi munhu.

692 Nkarhi wunwana nuna a ri xilungwini, a lerisa makwavu ku xavisa tihomu. Kunene a ti xavisa, a hlayisa mali. A ya vika e ntsindza, ni ku komba mali leyi a nga yi kuma. Va ntsindza va nwi byela ku yi hlayisa. Loko a ha yi hlayisile, nwana wa Gawana a ta ta humelela, a huma e xilungwini a ku tata wa yena u nwi rhumile ku tata teka mali. Muswazi a nga alanga na yona, kambe a vitana vavanuna leswaku a ta ta nwi nyika va swi vona. Emahlweni ka vavanuna Muswazi a nyika Gazana, (vito ra nwana loyi) emali hikwayo.

693 Loko ku hundzile mikarhi yo lehanyana, a tlhela a vuya hi kwale doropeni lomu tata wa yena a tirhaka kona, a ku u rhumiwile ku ta ta byisa tihomu. Muswazi a ala. Mufana a phikeleka, a ku yena a nga ha ri na nkarhi, u famba ha tona. Muswazi a hlengeleta vavanuna a va komba mhaka leswaku va ta swi tiva le'swi endliweke. Gesana a byisa tihomu (ntlhambi hikwawo lowu a wu sele) a famba na

tona a ya xavisa.

694 Muswazi a tsala papila ri ya e ntsindza ku ya vika ku tshumbhiwa ka tihomu ta Gawana hi Gezana nwana wa yena. A tlhela a tsala kambe rinwana le'ri yaka ka makwavu, Gawana u byisile tihomu leti a ti sele, u lo tshumbha, a nga nyiketanga hi munhu.

20 695 E ndzhaku ka masiku hi loke Gawana a vuya e kaya. A kuma kunene tihomu ti fambile ku nga ha ri na nchumu e mutini. A vutisa nsati wa yena hi laha timhaka ti nga famba ha kona, ni leswaku mali leyi ti nga xava yi kwihi! Mali a nga yi kumi, tihomu tona ti xavisiwile, a ta ha ri kona laha mutini. Va nga twanani ni nsati, masuku Gawana a heleketa mhaka e ntsindza (a heleketiwa hi Muswazi makwavu loyi tihomu ti nga tekiwa ti ri e ka yena.)

696 Va ntsindza va fika va komba Gawana leswaku timhaka hikwato ta tihomu va ti tiva hikuva Muswazi a a va tivisa hi laha timhaka a ti famba ha kona. Mhaka yi na wena Gawana ni nsati wa wena.

697 Gawana a swi vona leswaku timhaka ti na loyi wansati ni nwana wa yena. Gawana loko a vutisa vamakwavu leswi a famelaka ku swi endla, va komba leswaku nsati loyi a nga lulamanga, u hangalasa muti, kambe i nsati wa hina. Yena a ku: Swa twala hikwaswo leswi mi swi vulaka, kambe a nga ha fameli ku va yena hosi ya muti lowu, hikuva ndzi lovile swo tala hi mhaka ya yena.

698 Vamakwavu va nkhenisa timhaka ta yena, kunene a nga ka a nga swi f koti ku tama a ha ri nkulukumba wa muti lowu a wu hangalasaka. Hi loko va nwi tivisa sweswo. Timhaka ta ha ta ya vikiwa ni le ntsindza leswaku na vona va tshama va ri karhi va tiva laha ti nga helela kona.

699 Ndhlamini yena a a tekile nsati wunwe ntsena. A a ri hi vana va xinuna ni va xisati. Vana va xisati loko va leveriwa tihomu ti nghena e mutini ti pfaleriwa kona. Ntsengo wunwana wu nyikiwa nwana wa vona lo'nkulu leswaku a teka ensati hi wona. Kambe a nga ha wu tirhisanga ku teka wansati hi wona. Leswi yena a a tshanisa ngopfu e xilungwini, hi loko mana wa yena nkarhi wunwana a nwi landza leswaku a ya nwi vuyisa a ta ta teka ensati haleno kaya. Kunene a ya vuya na yena. Loko a fika laha kaya ku twanana ni nuna a ka ha vanga kona, nwana wo fika a xavisa etihomu, a teka mali a khandziya xitimela a tlhelela e ndzhaku, e xilungwini.

21 700 Loko Ndhlamini a ha rhumile ku ya vika e ntsindza timhaka le'ti karhiki ti humelelaka laha mutini wa yena, loko va ntsindza va ta ta fika va kuma leswaku "humba yi orile nkuma", u fambile.

701 E ndzhaku ka lembe na yena loyi wansati a suka a tifambela. A nga ha yanga laha nwana a nga kona e xilungwini, na yena u lo boxa ra yena xuva. Kutani leswi Ndhlamini a a lo teka nsati wunwe ntsena u lo sala a lo kokololo, a nga ha ri na ndzhawu. Nwana yena u khorwile.

Xindzimananya xa 8.

Matshamele ya tiyindlu hi tlhelo
ra ndzhaka e ka nuna wa tshengwe.

702 Ku vekiwa ka mudyandzhaka e mutini a ku langutiwi leswaku munhu i nkulu, ku langutiwa ntsena ndzhawu ya mana wa yena laha mutini. Hambi mufana loyi a nga va a ha ri ntsanana, kasi ku ni la'vakulu ku nwi tlula va tindlu le'titsongo e ka ya mana wa yena, a swi hlayi nohumu, loko mana wa yena a ri wa yindlu le'yikulu hi yena loyi a nga ta va mudyandzhaka.

703 Vavasati lava munhu a va tekaka, va vuyisiwa hi xuma. Xuma a xi na vito kumbe ndzilakana, Xuma i xuma. Loko munhu a ri ni vanakwavu la'va lovoriwaka, wa swi kota ku tikumela vasati hi xuma xa kona; loko a ri ni mutswari loyi a kotaka ku nwi lovota wa swi kota ku kuma wansati; na swona loko a ri ni matimba wa swi kota ku tikumela wansati hi ta nyuku wa yena.

704 Wansati wo rhanga laha mutini, loyi a humesaka munhu e lawini, hi yena nsati lo'nkulu, nwini wa muti. Ku hava le'xi nga nwi susaka e ka ndzhawu leyi loko xi nga ri xidyoho le'xikulu. Timhaka ta ku hlambiwa ka yena ti fanele ka yena ti fanele ku tiviwa hi vanhu hikwavo na byona vuhosi (va ntsindza) byi fanela ku swi tiva.

22 705 Loko ku ya laviwa hlantswa laha nsati lo'wo rhanga a humaka kona, ku yiwa hi homu (homu ya vuhlantswa) ku ya kombela ensati. Nsati loyi u ta a ta hlantswela lo'wo rhanga, hikokwalaho yindlu ya yena yi ta landza ya lo'wo rhanga, yi nga yindlu-nkulu. Hambi a nga tekiwa a ri wa vurharhu e ku engheneni ka vona laha mutini. Hambi a nga kuma leswaku u enghena a ri yindlu ya vumune laha mutini u ta fika a phendla a ya tshamisa ni loyi a hlantswelaka yena.

706 Loko yindlu-nkulu yi nga ri na wandzisanyana loyi a nga va ka yena mudyandzhaka, tiyindlu le'ti nga laha xikarhi a ti nga langutiwi, ku ta tluleriwa e ka musivi (kumbe mutatisi) wa yindlu-nkulu ku ya kamba kona loko a ri kona wandzisanyana. Loko a kumeka swi ta va swi lulamile, hi yena mudyandzhaka; kambe loko a nga kumeki e ka yindlu leyi, ku nga ha yiwa e ka yindlu ya hlantswa ya vurharhu ku ya laviwa kona. Mufana lo'wo rhanga e ka tiyindlu leti hi yena a nga mudyandzhaka.

708 Mudyandzhaka loko a nga kumekanga e ka yindlu-nkulu, u ta laviwa e tindlwini ta tihlantswa hi ku landzelelana ka tona, ti kondza ti hela hikwato, hi kona e ndzhaku ku yiwaka e ka tindlu le'tinwana, na tona hi ku landzelelana ka tona ti kondza ti ya kuma.

709 Mhaka leyi ku komba malunghisela ya maakela ya miti; a hi mhaka le'yi tiviwaka leswaku ku tshama ku laviwa mudyandzhaka e ka tindlu le'ti tlulaka ntlhanu wa tona a nga kumeki.

710 Ku landzelelana ka tiyindlu loko ku laviwa mudyandzhaka, ku ni yindlu yo rhanga:

23

- 1 Yindlu-nkulu
- 2 Yindlu ya hlantswa le'yo rhanga (le'yi rhangaka ku fika)
- 3 Yindlu ya nsati loyi a landzaka e ku tekiweni.
- 4 Ku nga ha ta vasati vanwana la'va tekiwaka kunwana, hambi va varharhu kumbe mune, loko ku nga ta enghena hlantswa yi ri ya vumune yi ta landza nsati wa Yindlu-nkulu, loyi yi hlantsweleka yena. Loko tihlantswa ti nga va tirharhu kumbe mune loko ti pfumarile hi kona ku tluleriwaka e ka la'vanwana. Ni le ka vona ku ta sunguriwa hi lo'nkulu (hi leswaku loyi a nga rhanga ku fika laha mutini), masuku va landzeleriwa hikwavo va kondza va ya kuma.

711 Ni Xisuthu wa sati loyi a nga hosi ya muti a nga tekiwa e ndzhaku ka la'vanwana, hikuva u fanele ku va wa ngati ya vini va muti. Hambi yi ri hosi le'yi fumaka vanhu nsati loyi nwana wa yena a nga ta sala a fuma e matshanweni ya tata wa yena u landziwa e ka vakokwana (va nga va ngati ya yena; kasi hi Xitsonga nsati loyi a rhangaka ku fika laha mutini hi yena nwaini wa muti (wa yindlu-nkulu). Loko a ri nsati wa hosi yoloyi a nga yena a nwi humesaka e nhangeni, hi yena loyi a lovoriwaka hi xuma xa tiko, hi yena mu-veleka-hosi.

712 Masiyankulu a a ri ni mune wa vavasati. Vavasati lava loko a va teka u sungule hi loyi wo rhanga; ndzhaku ku landza wunwana loyi a nga wa tindlu tinwana ntsena. Loko a ya teka loyi wa vurharhu, a ya teka hlantswa, ni loyi wa vumune na yena a a ri hlantswa, ku ri leswaku vo va vamakwavu hi hala ka va tata wa vona.

713 Nwana wa mativula wa yindlu-nkulu a a ri wa xisati, kwalaho a a nga fanelanga ku dya ndzhaka. Hambi swi ri tano nkateko wu vile kona hikuva nhwanyana loyi u tlhandlamiwile hi wandzisanyana, hi yena a nga va mudyandzhaka.

24 714 Mukhominene a a ri ni vasati la'vo tala. La'vo rhanga vurharhu a va ri vanhu vanwe. Hosi ya vona loko a tekiwile u lo fika a titshamela, a nga hatli ku kuma swihlangi. Mukhominene a tlhela hi le ndzhaku ku ya lava hlantswa. Hlantswa na yona yi fika yi va ni vumba, yi felwa hakanyingi. Na yena nsati lo'nkulu nkarhini wolowo a kuma nwana wa xisati, a tlhela a tlhandlameta hi wa xisati na kambe.

715 Mukhominene a tlhela a ya teka hlantswa ya vurharhu; yena a fika a veleka vavanuna va ntlhanu. Vana va hlantswa ya vumbirhi loko ana va ri vakulu, swi vonaka leswaku hi yona yindlu le'yi nga ta dya ndzhaka, na yena loyi wa hosi ya vavanuna la'vantlhanu a yi vona ndzhaka yi ri ya yena, hiloko nsati loyi wa vumbirhi a ta kuma vavanuna vumbirhi ni wansati wunwe la'va nga hanya va kondza va va vanhu. Vasati lava hikwayo sweswi a va ri ni swihlangi.

716 Mukhominene a lerisa makwavu leswi va fanelaka ku swi endla henhla ka ndzhaka ya yena loko a ta va a file. A nwi komba leswaku mativula-ku-sala ya hlantswa (wandzisanyana loyi wa hosi ya vona) hi yena loyi a fanelaka ku va mudyandzhaka lo'nkulu. Yindlu-nkulu yi tsandzekile hikuva ku lo kume ka wansati ntsena; leswi wa nsati a nga riki na mfanelo e ndzhakeni hikuva a nga

"huku yo khomela n'eni" vudyandzhaka byi tlulele e ndlwini ya hlantswa.

717 Ndzhaku ka ku lova ka Mukhominene hiloko Mudemude, makwavu, a hlengeleta vandyangu ni va muti siku ra ku lunghisa timhaka ta muti, masuku a va byela hi laha Mukhominene a nwi leriseke timhaka ta muti ha kona, a ku: Hi laha mi swi tivaka ha kona nwina va yindlu ya hina namuntlha hi hlengeletene kwala ku komba leswi muti wa hina wu nga yimisa xiswona e ndzhaku ka rifu ra makwerhu, Mukhominene. Marito ya yena lawa a nga ndzi lerisa wona hi lawa.

25 718 Makwerhu u te: Yindlu-nkulu ya mina yi pfumarile ndzhaka hi laha mi swi tivaka ha koma ni ku swi vona, hikuva a ku na munhu konf. Yindlu ya hlantswa va kona. E ka yindlu leyi hi laha ku nga ta huma loyi a fanelaka ku sala a ndzi hlayisela muti loko ndzi ta va ndzi file. Sweswi namuntlha kwalaha mahlweni ka nwina hikweru ndzi humesa mhaka leyi leswaku mi yi tiva, mi yi vona, mi ta va timbhoni ta mina leswaku ndzi hetisile swileriso swa makwerhu vanhu va tele, va swi twa hi tindleve ta vona ni ku swi vona hi mahlo ya nwina.

719 Zulu, mudyandzhaka wa Mukhominene a a tshamisisiwele e sangweni, vamakwavu va tshamile e hansi kusuhi na yena. Mudemude a kombela Zulu ku suka a yima leswaku hikwavo va nwi vona. Zulu a suka a yima. A ya mahlweni Mudemude a ku: Hi yoloye loyi ndzi lerisiweke leswaku ndzi mi komba yena leswaku hi yena a nga ta sala a hlayisa muti wa tata wa yena. Ma swi tiva leswaku ku ni la'vakulu ka yena hi ku velekiwa, kambe i va tiyindlu le'titsongo, kwalaho a va na mfanelo e mhakeni leyi. Loko o nge a ku na nchumu e ndlwini leyi, hi kona Madoyo a'a ta fanela ku va yena muhlayisi wa muti wa mukhalabye; kambe leswi ku nga na yena Zulu, hi yena nwina, hi yena loyi hi hlengeletaneke ku nwi tivisa nwina vanhu namuntlha.

25con 4-720 Loko a tshamisa e hansi, hahani wa vona a ba NKULUNGWANA, vavasati va amukela, ku twakala huwa ya ku tsaka. Madoyo a a kombile leswaku a swi nwi tsakisanga hikuva a a ri nkulu e ka Zulu, kambe leswi swi nga hlamuseriwa, ni ku kombiwa hi ku tiyisa leswaku Zulu i hosi ya muti hi ku lerisa ka mukhalabye, a nga ha vanga na ku karhata loko ku nga ri ku yingisa Zulu, hosi ya vona tani hi vamakwavu la'vanwana.

721 Loko e xikarhi ka vasati va munhu ku ri ni nsati wa ndzhaka loyi a nga kuma na yena evana, kambe vana lava a va kuma ndzhaka ya yena hikuva i va ndzhaka le'yi siyiweke hi nuna loyi a nga va siya.

28 1 Hidlawile, nuna wa ka Xikwambana a a tekile vasati varharhu. Nsati lo'nkulu a a ri mhika. Kambe matshanweni ya ku ya lava hlantswa a ta hlantswa rhumbu ra makwavu, a teka wunwana wansati a pima leswaku kumbe xana yena u ta nwi velekelo swihlangi. Nsati loyi wa yindlu leyi ya vumbirhi a fika kunene a va ni nkateko wa khoma swihlangi. A tivula hi wandzisanyana, yena a tsaka hi leswaku u kumile mudyandzhaka loko a ta va a nga ha ri kona.

2 Nsati lo'wo rhanga, a nga yena wa yindlu-nkulu, loko a vona sweswo, a twisisa xikanwe leswaku a nga ha ri na ndzhawu laha mutini, hikuva mudyandzhaka u humile ka yindlu leyi a nga ri ki na vuxaka na yona. A ya e ka rikwavo a ya vika mhaka ya kona. Va rikwavu va hlangana ku vulavula mhaka. Hi ku twisisa ix leswaku kunene nwana wa vona u humile lahaya vukatini lebyiya hi ku pfumala mbewu, va humesa nhwanyana wa yindlu yinwana leswaku a ya hlantswela Sasekani, a nga yena nsati wa yindlu-nkulu.

3 Mujekejwa a vitana va ka Xikwambana. Loko va fikile a va tivisa makungu ya vona leswaku va kanerile mhaka hikokwalaho ka ku vona leswaku nwana wa vona u lo tshamisa, na swona va ka Xikwambana a va vuri nohumu, hikokwalaho vona va humesa Basani

28 cont. leswaku a ya hlantswela Sasekani. Va ka Xikwambana va nkhenisa, va tlhela ni mhaka va ya yi vika e kaya.

4 Va ka Xikwambana loko va hlangene, va byelanile mhaka, va twanana ku lulamisa xuma va ya lovola. Va humesa homu ya vuhlantwa le'yi kombisaka ku nkhenisa mhaka. Hi nkarhi wu nga ri wungani va heleketa xuma, va hlomisa nsati wa vona.

5 Xikwembu xi katekisa a fika a tivula hi mufana. Yindlu-nkulu yi tlhela yi pfuka, yi va yona kambe mudyandzhaka hikuva yi nwi kumile loyi a a laveka. Nsati loyi a a langutele lesaku u byi kumile vudyandzhaka a sungula ku karhata, va hluphana swinene ni nsati loyi wa ndzhaka; kambe a swi pfunanga nchumu hikuva ndzhaka a na a yi nga ri ya yena, sweswi a nga kumeka, timhaka ti lulamile.

26 722 Ridonga u lo sala a teka nsati wa makwavu loyi a a lovile. A namarhelana ni nsati loyi ku tlula loyi wa ka yena, a nwi hlayisa ni ku nwi endlela hikwaswo ku tlula loyi wa ka yena. Loko a file vana va nsati loyi a va swi kotanga ku sala va teka nhundzu ya yena hikuva a va ri ni tata wa vona loyi a va fanele ku dya ndzhaka ya yena loko a ri na yona; loyi wanuna ndzhaka ya yena yi dyiwa hi vana va yena va xiviri, va nga vana va nsati loyi a nga ka a nga nwi hlayisi hi ku namarhela nsati wa ndzhaka.

NDZIMANA YA 32.

Ndzhaka ya wanuna wa tshengwe.

Xindzimanyana xa 1.

Mudyandzhaka u nghena e ndzhakeni ya

le'swi nga swa tata wa yena.

723 Mudyandzhaka loko a vekiwa hi va ka yena va nwi veka e mutini wa tata wa yena, ni le ka nhundzu le'yi nga ya tata wa yena, na kona ku fuma muti wa tata wa yena. Loko tatq wa yena a ri ndhuna

K24/11

ya hosi, a fuma ni ku languta muganga, kumbe a ri murhumiwa wa le
ntsindza, kumbe a ri mulanguteri, kumbe murisi wa swilo swa vuhosi,
kumbe a ri ni ntirho wunwana lowu a wu endlelaka vuhosi, nwana wa
yena loko a nga rekiwanga hi vuhosi a nga wu engheni ntirho wolowo
hi leswi a nga enghena e ntirhweni wa tata wa yena wa ndyangu; u
ta fanela ku vekiwa loko na byona vuhosi bya ha lava leswaku a
tirha ntirho wa tata wa yena.

724 Loko va ntsindza va nwi lava leswaku a endla ntirho wa tata
wa yena va nwi veka va ri vona, ku nga ri vandyangu wa yena. Na
kona va nga nwi veka loko va vona leswaku i nkulu, swa ringana
leswaku a nga wu endla ntirho wa vuhosi. Kambe loko va nwi lava
e ndzhawini yoleyo kambe swi kumeka leswaku wa ha ri ntsongo, va
nga veka unwana a nwi khomela ku ko va vona leswaku swa fanela,
loko a kurile.

27 725 Mucezi wa Xihoza loko tata wa yena a lovile, vuhosi a byi
swi kotanga ku nwi enghenisa xikanwe e ntirhweni wa tata wa yena
wa ku languta vanhu va milandzu la'va taka laha ntsindza; hambi
ku ri ku ya va vitana loko va laveka, va mangaleriwile, na kona
ku enghenisa milandzu laha Hubyeni loko yi tengiwa, loko tata wa
yena a lovile. Ku hundzile malembe, kutani e ndzhaku ka swona a
vekiwa, hi ku kombiwa Huvo leswaku va swi tiva leswaku u enghenile
e ntirhweni lowu tata wa yena a a wu endla wa ku tirhela Tiko.

726 Loko ku lova Totwana ku hundzile nkarhi wo leha ku nga twali
loyi a vekiwaka ku siva mukhalabye. Loko ku ve khale, matshanwini
ya ku veka nwana wa yena ku vekiwile makwavu wa yena. Na yena a
a kurile, kutani e ndzhaku ka nkarhi na yena a lova. Loko a
lovile a ka ha vekiwanga nwana wa yena e matshanweni ya yena,
kambe swi tlhelela e ndzhaku, e ka nwana wa mufi hosi ya vona.

727 Nkhuvu wa kona wu vuriwile, wu tiviwa. Loko siku ri fikile
vanhu a va hlengelletene loko hosi ni vanhu va yena va yile kona.

A ku tlhaviwile homu. Hosi yi fika yi komba vanhu va muganga wa ka Totwana munhu lo'wuntswha loyi a vekiwaka ku va mulanguteri ni tihle ra hosi kona. Loko swi herile ku dyiwa myama ni ku nwa mabyalwa. Nku vu wolowo wu helela kwalaho.

Kindzimanyana xa 2.

Mudyandzhaka u fuma swa muti wakwe.

728 Mudyandzhaka loko a enghena e ku fumeni ka muti wa tata wa yena, u ni matimba la'ma fanaka ni hi laha tata wa yena a a endla ha kona. A nga nyikiwanga matimba yo tikurisa, kambe ku ri ku hanyisa muti hi ku vona leswaku timhaka ta wona ti famba swinene. Loko ku ri ni timhaka le'to tika, leti yena a nga ti kotiki, va kona vatata wa yena. Hi mfanelo a nga na ku endla nchumu laha mutini a nga va byeri. Hikwaswo swa muti va fanela ku swi tiva leswaku ni mundzuku va ta va timbhoni ta timhaka hikwato. Loko a nga swi koti ku tirhisana ni vatata wa yena, timhaka ta muti ti tala ku hatla ti onhaka.

Kindzimanyana xa 3.

Mudyandzhaka u fuma swa le mutini wa yena.

29 729 Swilo hikwaswo le'swi nga e mutini wa yena swi fumiwa hi yena. Loko a lava ku aka yindlu wo aka, loko ku ri ni ku hlanhla yindlu a yi pfuxa vuntswha, wa swi endla; loko wu ri nkarhi wo aka switlati, hambu swi ri swivava kumbe madulu, kumbe ku hahlula lwango ra yindlu a tlhela a yi fulela, hikwaswo leswi a nga swi endla a nga byelanga munhu, kumbe ku vikela vatata wa yena. Kambe loko ku ri ni mhaka le'yi khumbaka vutomi bya muti, tani hi timhaka ta ndzovolo, miriho ya milandzu, vanhu loko va nga twanani laha mutini, swilo le'swo tano a nga na mfanelo ya ku swi endla a nga vikelanga vatata wa yena. E ka le'swo tano u fanele ku va komba, va nwi tsundzuxa maendlela la'manene, ni leswaku loko swi ta karhata mundzuku va ta tiva ku nwi pfuna, ni ku va timbhoni ta

yena e mhakeni. Timhaka le'to tano loko a nga ti endla a ri swakwe handle ka vatswari va yena u ta va a hahlula muti.

Xindzimanyana xa 4.

Ndzhaka ya swifuwo le'yi dyiwaka

mudyandzhaka lo'nkulu

730 Wanuna ley'a tekeke tshengwe u tala ku avela tindlu ta yena xuma xa tona a ha hanya. Yindlu yinwana ni yinwana yi va ni xuma le'xi nga xa yona kambe a nga swi koti ku nyika hikwaswo, le'swo tala le'swi hlayisaka muti u swi siya e ndzhaku, leswaku loko ku onhaka nchumu a teka kona ku lulamisa, loko wu ri nandzu a pambula kona ku wu riha. E mikarhini ya tindlala, loko ku ri ni mafu kumbe mavabyi, leyi i milandzu le'yi fanelaka ku tirhiwa hi xuma xa muti, hi leswaku xuma lexi mukhalabye a tihlayiselaka xona leswaku a ta tirha swa muti ha xona. Loko a pfumala xo tirha nchumu lo'wu nga humelela, a nga lombela e ka yindlu yinwana a ta tlherisa hi nkarhi wa kona.

731 Ntsengo wu nga lombiwa loko ndlala yi wile leswaku ku ya singiriwa ha wona ku hanyisa muti, kambe loko ndlala yi ta va yi hundzile, ntsengo lowu fanela ku tlhela wu yimisiwa hi laha a wu ri hi kona. Swi fanela ku va tano hikuva ntsengo lowu wu humeseriwele munhu, wu fanele ku vuyisa munhu; swi tano ni xuma le'xi lombiweke xi fanele ku tlherisiwa.

30

732 Xuma le'xinyingi le'xi vuriwaka xuma xa muti xona i xa yena mukhalabye. Loko a file xuma lexi hi xona le'xi nga ta wela e ka mudyandzhaka lo'nkulu, loyi a tekaka xitshamu xa tata wa vona, u ta sala a tirhisa xuma lexi mitirho hikwayo leyi mukhalabye a a yi tirha ha xona, mitirho leyo ku nga ku singila swakudya hi masiku ya tindlala, ku phamela ni ku ponisa muti hikwawo, ku riha milandzu loko yi humelela, ni ku pfuna ka swinwana le'swi nga swa muti.

733 Maxakadzi u te loko a lova a siya ntlhambi lo'wukulu wa tihomu. Vakulukumba loko va lunghisa swa ndzhaka va nyika Masiya nwana wa yena lo'nkulu tihomu hikwato ta muti. Masiya a a tekisiwile hi tata wa yena loko a ha hanya, na yona ndzisana ya yena Tlhelane a a tekile. A ka ha sele Mudungazi na Dengeza. Kutani a lerisiwa leswaku u fanele ku va tekisa vasati hi tihomu ta ntlhambi lowu. Loko va ta va va tekile, le'ti nga ta sala hi tona le'ti nga ta sala ti languta muti.

734 Ximati loko a lova a a ri ni vana va mune va xinuna. A va tekile hikwavo, va ri ni nindyangu. Malinyana na yona a a ri na yona. Leswi vana hikwavo a va ri ni vasati xuma hikwavu xi sele xi ri e mavokweni ya Muthwayisa nwana wa yena lo'nkulu leswaku a ta sala a hlayisa ndyangu ha xona.

735 Masiku lawa a swa ha ri swona swa tolo, Muthwayisa u lo titekela ntsena xuma a nga ha tirhanga ha xona swa-nchumu le'swi nga swa muti; vamakwavu a nga ha twanahanga na vona ni ku va endlela leswi a swi fanerile.

(b) Ndzhaka ya mana wa munhu leyi a yi siyaka yi dyiwa hi nwana wa yena wa xisati. Loko a ri wuhwe a swi karhati, hikuva swi to lavana na yena a ri swakwe; kasi loko va hlayile, kumbe va ri varharhu, e ka vanwana swi nyikiwa lo'nkulu, yena u ta pambulela vamakwavu. Vanwana nhundzu ya manana yi nyikiwa nhwanyana lo'wo hetelela, va ku: Swi fanela ku tekiwa hi rikotswa e ka va xisati hikuva yena a nga dyanga ngopfu swa laha ndyangu ku kotisa tihosi ta yena. Kutani loko va nyikisiwile xisweswo unwana ni unwana u ta vona leswi a nga swi endlaka hi nhundzu ya yena.

(c) Xuma xa mitsengo ya vana va munhu xi dyiwa hi yindlu ya xona; tindlu a ti dyelani. Xivuriso xa vakhale xi vula sweswo. Mitsengo hikwayo yi khomiwa hi tatana. Loko a file yi ta khomiwa hi nwana wa yena wa mudyandzhaka; kambe a nga swi koti ku endla leswi a swi rhandzaka hi ntsengo wunwana ni wunwana. Hosi (nwana

K24/11

wa ximuna loyi nkulu endlwini yinwana ni yinwana) ya vona hi yena loyi a langutaka ku vona leswaku tindzisana ta yena ta tekisiwa hi swuma leswi. Loyi wa mudyandzhaka hi yena nwini wa timhaka, kambe a nga swi koti ku teka xuma endlwini yinwana a xi yisa e ka yindlu yinwana; loko a swi endla, wa swi tiva leswaku i ku xi lomba, xi ta fanela ku tlhela xi ya ndlwini ya xona. Loko a ku u xi teka hi matimba, matimba ya ni nwana wa yindlu leyo ku tlula yena.

736 Xuma xa yindlu xi tirhela yindlu yoleyo. Wansati loyi a nga yena muveleki wa nhwanyana u ni matimba hikuva i xuma xa marhumbu ya yena, xi nwi vuyisela munhu loyi a nga ta ta korhoka laha ka yena; xuma xa nwana wa yena xi nga ka xi nga yi xi ya t tirhela mana wa wunwana kasi nwana a va veleka swinwe.

737 Loko mukhalabye a ri ni nwana kumbe vana lava a fanelaka ku va tekisa vasati, loko ku ri ni mitsengo le'yi va ringanaka, yena a nga teka ntsengo wa nhwanyana lo'nkulu wa vona a titekela wansati hi wona; kasi loko yi nga va ringani na yena mukhalabye a nga swi koti ku titekisa nsati wunwana kasi nwana u lo tshamisa; tatana wa boheka ku tekisa nwana wa yena. Loko a nga nwi lovoti, a ya vanga milandzu, tatana u ta yi tiyela, hikuva a nga swi kotanga ku nwi lovota. Timhaka ta muxaka lowu loko ti nga ya e Hubiyeni ti nga ya tsandza mukhalabye; vavanuna va ta nwi boha ku riha ni ku lovota nwana wa yena.

32

738 Loko Vusiwana a lovoriwile, mukhalabye Saaphuli a nga swi kotanga ku teka xuma lexi ku lava wansati ha xona. Hosi ya yindlu leyi a a ri kona, Madale, hi yena a nga teka xuma lexi xa makwavu a teka wansati ha xona. Yindlu le'yitsongo na yona a yi ri ni majaha ni vanhwanyana, xuma xa unwana ni unwana a xi lavane na yena nwini.

739 Na yena mudyandzhaka loko a nga teka xuma xa yindlu yinwana a tilovolela wansati kasi mufana wa yindlu ya kona a nga si teka,

u ta va a hoxile; a nga xi teka ntsena loko nwini wa xuma, a nga loyi a velekiweke ni loyi wanhwanyana, a tekile nsati, na swona xuma lexi loko a xi teka wa swi tiva leswaku xi ta fanela ku tlhelela e ndlwini ya xona. Loko a tsandzeka ku endlisa sweswo timhaka loko ti nga ya ya e hubyeni ti nga ya nwi cukumeta hikuva Tindlu a ti dyelani.

740 (d) Mudyandzhaka lo'nkulu wa dya ndzhaka ya swifuwo le'swi vekisiweke. Swa humelela leswaku loko mukhalabye, nwini wa muti, a lova ku va ku ri ni swifuwo le'swi nga lo fuyisiwa, swinwana swa swona swi nga va swi nga ri kona laha kaya, na swona swi nga tiviwi hi muvekisi wa swona, hikwaswo sweswo swi sala e mavokweni ya mudyandzhaka (hikuva hi yena murihi wa milandzu hikwayo ya muti) leswaku a ta swi tirhisa loko ku humelela swo karhata. Hi leswaku loko swi ri le'swi tiviwaka hi va laha mutini (mukhalabye a va kombile swona a ha hanya) na vona vini va swona va swi tiva, hi yena loyi a nga ta fanela ku swi humesa kumbe ku swi riha loko swi nga ha ri kona.

Xindzimanyana xa 5.

Mudyandzhaka a nga teka hikwaswo le'swi
nga kona laha mutini le'swi nga aviwangiki.

741 Khale a ku lovorwa hi homu loko ku humiwile e ka swikomu. Timbuti ni tinyimpfu a swi nga tirhisiwi; a swi nga endleki ku humesa ntlhanu wa tinyimpfu ku vumbela homu, kambe loko munhu a xavana ni unwana a swi endleka; kutami loko a xavile tihomu hi timbuti kumbe hi tinyimpfu, tihomu a ti swi kota ku ya lovola. Swifuwo hikwaswo le'switsongo, le'swi nga lovoriki wansati, a swi aviwi, swo xa tshikisiwa xisweswo. Swilo leswi hi swona le'swi nga swa muti, hi swona le'swi nga ta salela yena mudyandzhaka. Swilo le'swi fanaka ni mangwa kumbe mbhongolo, a swi hlayiwi hikuva a swi engheni e timhakeni ta mitsengo, hikokwalaho swi salaka loko ku aviwa ndzhaka.

33conf

Xindzimanyana xa 6.

Mudyanda aka a nga teka nsati wa
tata wa yena hi ndzhaka.

742 Vavasati va ndzhaka la'va feriweke hi nuna wa vona va fanela ku tekiwa hi vamakwavu va mufi leswaku va nwi pfuxela vito, kumbe ku yisa e mahlweni vito ra yena leri a ri to va ri helele e ku feni ka yena. Leswi munhu a nga tekiki vasati hikhwavu siku rinwe, loko a fa va ta va kona la'va nga tekiwa a na yena a ri nkulu, kasi vona va ha ri vantswaha swinene. Loko va fanela ku ganga va ta ganga yoloyi va nwi rhandzaka; vanwana va nga ganga vamakwavu va nuna wa vona, kasi vanwana va nga ganga vana. "Nsati wa ndzhaka va teka a ha hanyelwa."

743 Kunene loko mukhalabye a ri ni majaha va ta rhandza ku tekiwa hi majaha; kambe na wona majaha ya kona va ta va va vonile vutomi bya vona, ni leswi a va hanyisanisa xiswona loko nuna wa vona; tata wa majaha lawa, a ha hanya. Loko na vona vamakwavu va nuna va va khoma hi mfanelo, va nga va ganga; va sala va hanya na vona. (Huku yi vitaniwa hi musi) kumbe (Mbyana yi vitaniwa hi rikatla kumbe xihalo).

744 Mhaka yinwe leyi va fanelaka ku tekiwa hikokwalaho ka yona, va fanela ku velekelana mufi swihlangi. Loko va tekiwile hi makwavu wa mufi, la'va velekiwaka i vana va mufi; Kasi na kona loko va tekiwa hi vana va mufi, va ha ri vona vana va mufi, va nge vuli leswaku i vana va vona leswi va nga velekiwa hi vona, e e, a swi tano: Vana lava i tindzisana ta muveleki hikuva u velekelana tata wa yena.

745 Musiyiwa u fanele ku ganga, a veleka swihlangi. Loko a ri loyi a nga ha velekiwa, wa tshikiwa, a nga karhatiwi, hikuva u ta va a tirhile ku ringana; kasi la'va ha veleka hambi va nga swi rhandzi swa va boha hikuva vana va layeka, tihomu ti nga lova.

34

746 Nsati wa tatana va teka loko a file, a swa ha yili, a swi chavisi; swi chavisa loko tatana a ha hanya; kwalaho ku teka nsati wa tatana i xidyoho xo chavisa; kambe loko a lovile, ku dyohile Xikwembu, hikokwalaho va teka. Hi ku chavana, la'va nga vakulu e malembeni va nga ha vuriwa vamanana, munhu a va chava, kasi la'va ha riki vantsanana a va chavisi, va fanela ku velekiwa vana. Vana la'va nga ta velekiwa loko va ri vanhwanyana, xuma xi amukeriwa hi hi yena mudyandzhaka, kambe a nga teka ha xona ensati loko ku ri hava nwana wa xinuna loyi a tlhandlamanaka ni nhwanyana loyi; loko a ri kona hi yena loyi a fanekelaka ku dya xuma lexi hi ku teka ha xona ewansati.

Xindzimanyana xa 7.

Mudyandzhaka u teka vasati va tata wa yena
lava a va nga si hloma, kambe va lovoriwile.

747 Vasati lava a va ri va tata wa yena, mudyandzhaka wa teka. Hambi mukhalabye a nga va a tekile hi tihomu le'ti nga ta yena ta nyuku, kumbe le'ti nga ta xuma le'xi vuyisiwaka hi vanhwanyana wa yindlu yinwana kwalaha mutini, yoloye i nsati wa mudyandzhaka, a ku na loyi a nga ni mfanelo kona hikuva a a ri nsati wa mukhalabye. Vadyandzhaka va yindlu ya nhwanyana loyi a va swi koti ku vanga, hikuva va ta va va nga vangisi makwavu wa vona, kambe va ta va va vangisa tata wa vona loyi a nga lova hikuva nsati loyi a a nga tekeli vanwana, a a teka a ku i wa yena, ku lo ala Xikwembu.

748 Loko mudyandzhaka a ri ni makwavu loyi a nga si ki kumaka xitiko (wansati), a nga nwi nyika; ku nga ri leswaku makwavu u na wona matimba ya ku vangana na yena. Na swona loko xuma xi ri kona a nga ha nwi nyika xuma a tilavele wa yena, loko mudyandzhaka a sala a dya ndzhaka ya tata wa yena. Mudyandzhaka u sele e matshanwini ya tatana, ntsengo lowu tatana a a ti tekele wona a wu nwi fanele, kutani loyi a vangaka a ku mudyandzhaka a nga wu tirhisi u vangana ni tata-wa-muni loyi a feke. Timhaka ta rixaka

lero loko ti nga ya e Hubyeni muvangi ti nge nwi yimeri, u ta va a tivangele milandzu, u ta riha Huvo mahala, a a nga vuyeriwi hi nchumu.

- 35 749 Vanwana vavanuna va pima ku teka vavasati. Loko a tekile, wa swi kota ku lovola vanwana a ri karhi a ku ndzi lovolela nwana wa mina, kutani hambi a nga lova, nsati loyi u ta va wa loyi a nga ta va a va byerile leswaku u ta va wa yena. Rito rero mudyandzhaka u ta fanela ku ri hetisa hi laha mukhalabye a nga lerisa ha koma hikuva loko a nga swi endlisi xisweswo hi ku lerisa ka mukhalabye swi nga nwi hundzukela khombo matshanweni ya nkateko.

Xindzimaryana xa 8.

Mudyandzhaka u tsetselela tindzisana.

- 750 Mudyandzhaka u le matshanweni ya tata wa vona, hi yena a amukelaka mitsengo hikwayo le'yi nghenaka laha mutini, hi yena kambe loyi a lawulaka e timhakeni hikwato, xuma le'xi nga xa muti xi ri yena; kambe vamakwavu va le mavokweni ya yena tani hi leswi a va ri mavokweni ya tatana wa vona hikwavu e mikrhini ya ku hanya ka yena; u fanele ku vona leswaku va hanya swinene, u fanele ku vona leswaku va tekile vasati hikwavu ka vona.

- 751 Loko rifu ra mukhalabye ri humelela mudyandzhaka a nga si kuma nsati (hi leswaku mukhalabye a fa a nga si nwi lovota) u ta teka tihomu le'ti ringanaka ntsengo loko ti ri kona a teka nsati ha tona, masuku va ta sala va lunghisa tindlela ta ku tekisa la'vatsongo loko swi fanela. Na swona loko mudyandzhaka a ha ri ntsongo, a nga si ringana ku va, a nga enghena e ndlwini ni wansati, ku nga ha tekisiwa la'vakulu hi xuma lexi a xi nwi kongomile, kambe ku ta va ku ri ku lombu, xi ta tlhela xi vuya hi nkarhi wa xona loko a fanerile, a fikile e mpinwini wa ku va a nga teka wansati.

752 Tatana wa vana u sindzisiwa ku tekisa nwana wa yena wansati
wunwe ntsena, hikokwalaho mudyandzhaka loyi na yena a tshamiseke
e xitshanweni xa tatana wa vona swa nwi boha leswaku unwana ni
unwana wa vamakwavu a kuma nsati wunwe-wunwe. Loko va humile e
lawini hikwavo, loko va lava nsati wa vumbirhi, va nga ho tivonela,
a swa ha ri swa yena. Kambe loko va ri ni vamakwavu laha xuma xi
nga humaka kona xo teka ha xona, xuma le'xi lavaneke unwana ni
unwana xi fanele ku tirhisiwa hi loyi xi nga xa yena.

36 753 Hambi loko mudyandzhaka swi nwi boha ku tekisa vamakwavu,
a hi leswaku swi boha ku humesa xuma le'xi nga xa vana va yena a
xi tirhisa ku va lovota, kumbe le'xi nga xa makwavu va manana
wunwe, le'swi ngo ba yena nhloko, i swa yena; loko swi huma swi
ya pfuna swi ta fanela ku tlherisiwa, a swi lo lombiwa.

754 Vanwana vana va munhu va swi kota ku lovotana. Loko va ri
vatirhi, va swi kota ku khoma xuma, va swi kota ku pfuna lo'nkulu
e ka vona; loko a tekile va pfuna loyi a nwi tlhandlamaka. Kambe
va fanela ku va va tirha hikwavu. Loko loyi a rhandzaka ku teka
a ri ni xuma, masuku a komba vamakwavu m'ehleketo ya yena ni
ntsengo lowu a nga na wona yena, loko va ri vanhu vanene va ta
pfuna la'vanwana, va heta ntsengo va nwi tekisa; loko a hlemisile,
va ta pfuna wa vurharhu loko a ri kona. Loko va hetile unwana ni
unwana u to tivonela ku kuma nsati wa vumbirhi loko a nwi lava.

755 Magaba loko a ri karhi a tirha a hlengeleta xuma, a ri
karhi a pima ku teka nsati, kambe a vona leswaku hosi ya yena a
nga si va ni yindlu, hi loko a nwi pfuna hi xuma hikwaxo lexi a a
ri na xona leswaku ku rhanga yena a kuma muti, kutani ndzhaku va
ta swi kota ku hlengeleta kambe leswaku na yena a kota ku teka.
Kunene swi kotekile leswaku hosi ya kona, yena Ntsandzavalayi, a
teka ensati, ndzhaku loko va hetile, na yena Magaba u nwi kumile
ensati.

756 Thomas wa ka Khumalo loko a ri karhi a tirha a a ri munhu loyi a hlayisaka xuma swinene. Leswi yena a a nga si lava ku teka, a teka ntsengo lowu a a wu hlengeletile a nyika makwavu leswaku a teka ha wona, yena a tlhelela e ku tirheni kambe. A ya vuya a tirhile nakambe, a ta hlanganisa ni lexi a nga pfuniwa hi makwavu, masuku e ka yena swi endla mitsengo mimbirhi. Tata wa vona a ha hanya.

37

757 Mudyandzhaka a ngo tiveka, kambe u vekiwa hi vakulukumba va ndyangu; loko a rhandza ku titekela hikwaswo a tsona vamakwavu, vona vamakwavu va nga ya vika emhaka e ka vakulukumba va vona, tatana lo'ntsongo hambi a ri hahani loko a ri kona; kutani vona vakulukumba va ta hlangana ku kamba mhaka ya kona, loko va yi vonile, va ta yi lulamisa hi laha yi fanelaka ha kona; loko mudyandzhaka a dyoha va ta nwi komba ti mfanelo ta yena leti a nga layiwa tona sikunene, ni leswaku mfanelo ya yena i ku endlela vamakwavu hi laha tatana a nga lerisa ha kona ni hi laha vona va nga tiyisa ha kona siku va nwi enghenisaka e xitulwini xa tatana wa vona. Muvileru a nga ya mangala e Hubenyi a heleketiwa hi vona vatswari va yena loko loyi wa mudyandzhaka a nga swi kotanga ku va yingisa loko va nwi komba mhaka loko va ha vulavula e ndlwini hi xindyangu.

758 Phakama a a ri yena mudyandzhaka wa Mkuna. E ka yindlu le'yitsongo yinwana mufana wa kona a teka nhwanyana kunwana, va lovola, kambe va nga hetu hikwawo ntsengo. Loko ku hundzile mikarhi a nga si hlomisa, hiloko a lova loyi wa mufana.

759 Phakama a hlengeleta vamakwavu a va komba mhaka ya kona ni leswaku makwavu wa mufi u fanela ku hlomisa nhwanyana loyi, va nga onhi vutswalani lebyi a byi sunguriwile hikokwalaho ka ku lova ka jaha ra yena (ku fa vanhu ku sala vanhu). Makwavu loyi a nga wa yindlu yoleyo, loyi a swi fanele yena a tilandzula a ku: Mina ndzi tekile, a ndza ha lavi unwana wansati.

760 Mudyandzhaka a komba vamakwavu lava yena a tlhandlamanaka na vona leswaku a swi fanela leswaku unwana wa vona a teka nhwanyana loyi, kambe va tilandzula hikwavo. Masuku a ku ka vona: Hi laha ndzi nga mi komba mhaka ha kona leswaku a swi lulamanga leswaku ku dlawa kutswalana loku a ku sunguriwile hikokwalaho ka ku lova ka makwerhu, leswi-ke mi tilandzulaka hikwemu, MINA ndza teka.

761 Kunene Phakama a humesa xuma lexi a xi sele ku hetisa entsengo xi heleketiwa, a hlomisa loyi wanhwanyana, a ta ta nwi swekela.

38

762 Vana la'va nga ta velekiwa va ta va vana va Phakama hikuva xuma le'xi nga lovola lo'wanhwanyana i xuma xa muti, lexi Phakama a a lava ku lovota makwavu; kasi loko o nge xuma lexi i xa yindlu ya vundzisana, hi leswaku xuma le'xi nga nghena laha mutini hi ku lovola makwavu wa mufi, xuma lexi a xi fanele ku pfluxela mufi vito.

763 Timhaka hikwato ti endliwa hi ku vulavula ni ku twanana ka vanhu. Loko makwavu loyi va velekiwaka hi manana wunwe a a pfumerile ku teka nsati wa makwavu, a swi ta va ku ri ku pfluxela makwavu vito; leswi a xi nyikiwile makwavu leswaku a teka ha xona, swa ha fana ni loko xi nwi pfluxela evito. Leswi mudyandzhaka a nga wa yindlu yinwana a nga ka a nga pfumeri ku pfluxela makwavu wa yindlu yinwana hi xuma le'xi nga riki xa yindlu ya mufi. Sweswo hikwaswo swi nga endliwa hi ku vulavula ni ku twanana.

764 Ndhlamini loko a lova u siyile vana vambirhi va xinuna. Hi vumbirhi ka vona a va ri va yindlu le'yikulu. Mudyandzhaka yena ana a a tekile wansati hi xuma xa muti; loyi wa ndzisana na yena a a fanela ku kuma wansati hi xuma lexi xa muti, kambe a nga nwi kumanga hikokwalaho ka vuvabyi. Loko o nge wa hanya a a ta teka tinwana tihomu na yena leswaku a kuma nsati. Mudyandzhaka a nga ri na mfanelo ya ku ala na xuma, na swona hambi leswi makwavu a a ri ni vuvabyi, a a ri ni mfanelo ya ku nwi hlayisa, a

38cont. ri karhi a swi tiva leswaku a ku nga vi na mhaka kona hikuva loyi
a a fanela ku kuma nchumu wa tivabyela.

765 Mabedhle loko a fa u siyile vana va ximuna va ntlhamu va
ri ni mana wa vona; kambe a va ha ri vatsanana. U file a siya
tihomu ti ri kona. Sumani, ndzisana ya yena, matshanwini ya ku
lulamisela vana va hosi ya yena hi xuma le'xi nga siyiwa hi tata
wa vona, u lo titekela swi va swa yena. Nikokwalaho ka ku chava
vuloyi ni swinwana, vana lava loko va kurile a va vulanga nchumu
e ka tata wa vona lo'ntsongo. Na yena mana wa vona a chava ku
vulavula. Tata wa vona lo'ntsongo u lo sala a teka xuma le'xi
nga riki xa yena, a nga ri ki na mfanele ka xona hikuva veni va
xona a va ri kona. Loko mhaka ya kona a yi kumile vanhu vo yi
vulavua a yi ta nwi lahla tata wa vona. U lo yiva hi maendlela
wolawo.

END. S. 906.